

Зора ЈАЧОВА

ПРИМАЊЕ И ОБРАБОТКА НА ЈАЗИЧНИТЕ ИНФОРМАЦИИ ПРИ ВИЗУЕЛНАТА ПЕРЦЕПЦИЈА НА ГОВОРОТ

Читањето говор од устата претставува „*мосѝ ѝреку кој љлувиѝе и наљлувиѝе лица љо надминувааѝ заѝворениоѝ круљ на соѝсѝвениоѝ свеѝ на ѝиѝинаѝа и влељувааѝ во свеѝоѝ на лиљаѝа кои слушааѝ*“.

За перцепцијата на гласовниот говор која се одвива по пат на визуелниот модалитет, односно за визуелната перцепција на гласовниот говор, најчесто ги користиме синонимите **читање говор од устата** или **очитување на говорот**. Во англиското јазично подрачје се користат термините „**lipreading**“ и „**speechreading**“.

Савиќ, тргнувајќи од видната перцепција на говорните движења како надворешна манифестација на говорниот акт, става акцент врз физиолошката база на читањето говор од устата, која се состои во формирањето на кинестетичките движења и од создавањето на невромускуларната стереотипија – кинема како база за формирање на артикулемата и огромниот сложен психолошки процес на асоцијации и за рекогниција на мускуларните движења со неговото семантичко значење – содржината на зборовите и повторното препознавање/рекогниција во синкинетики движења на артикулаторите.

Во Германскиот енциклопедиски прирачник за специјална педагогија и нејзините гранични подрачја (*Enzyklopädisches Handbuch der Sonderpädagogik un ihrer Grenzgebiete*, 1 Berlin, 1969, 9-10) се употребува терминот *чиѝање од усни* и *ѝој се дефинира како дејсѝтво на љворниоѝ сфаќање, ѝри кое за време на љворниоѝ ѝек надворешно видливиѝе движења на љворниоѝ ѝарѝнер се забележувааѝ од окоѝо, се сѝознавааѝ како јазични знаци, се доиолнувааѝ со комбинација и се разбирааѝ во нивниоѝ значење. Со ова чиѝањеѝо од усни сѝанува сфаќање на изљворениоѝ јазик со ѝомош на визуелно-ѝерљеѝѝивниоѝ ѝаѝ.*

Респектирајќи ја физиологијата на читањето на говорот, Каинц поставил четирифазна шема, на која се ориентира описот на процесот на читањето од усни:

Фаза 1: Процесот на гледање, **сензуалната перцептивна сила на окото**, е на почетокот. Од видливите движења во усната зона на говорникот потекнувачките оптимални дразби се прифаќаат од окото и се доведуваат во сферата на чувствителноста на гледањето, во која настануваат впечатоците од гледањето.

Фаза 2: Меѓу гледањето и повторното препознавање на виденото се наоѓа вториот дел од процесот. Овде се активира една мнестичко-гностичка функција, која ги сврзува впечатоците од гледачот со резервата од постојните познати слики на движење на устата. Смеслата на видениот редослед може да се поткрепи со **моторичкото активирање на кинестетичките претстави за процесот на движење – коартикулација**.

Фаза 3: Од периферниот сетилен апарат, примениот, и преку комбинација дополнет материјал на говорни знаци се доживува како идентичен со претставите за движења на устата. Смеслата на прочитаниот редослед од сликите на движењето на устата се разбира.

Фаза 4: Начинот на мислење, кој се наоѓа на крајот од говорно изразената врска, како што се сфаќа се дополнува и мисловно се искористува.

Овде опишаниот процес има голема **принципиелна сличност со слушањето на говорот**, со кого истовремено го поврзува користениот перцептивен пат.

Способноста да се прочита изговореното претпоставува, меѓу другото, непречена интелигенција и доволно богатство на зборови и говорни форми. **Степенот на образованието на читањето на говорот исто така е зависен од типот на сфаќањето** (предност имаат визуелните типови на сфаќање).

Движењата на устата, на образите и на вратот кои стануваат видливи се еден, во основа, спореден резултат на говорниот процес. Фините артикулациони движења во најголем дел не се или се тешко видливи, бидејќи се изведуваат во устата, така што секогаш секоја кинема (еден спроти друг граничен потег на движење, едноставен говорно-движен израз) е наспроти една цела група фонеме.

Така, на пример, на консонатската билабијална кинема ѝ одговараат фонемите *и, б, м*; на лингвалнокороналната кинема фонемите *ѝ, џ, њ, л, р* и др. На вокалната, тесна палатална кинема ѝ одговараат фоне-

мите *e* и така натаму. Алих опишал вкупно 7 консонантски и 4 вокални кинеми.

Нестабилноста на кинемата (споредена со фонемата) доведува до сукцесивни форми на говорните движења со невидливи елементи на сфаќањето на говорот. Несигурноста во забележувањата често води до заменување на гласовите при преиначувањето на кинемското во фонемско подрачје. **Само способноста на „еклектички комбинации“ на смисловната врска и говорот од сфатените фрагменти го чини читањето од усни употреблив начин на комуникација.**

Во руската Педагошка енциклопедија (*Педагогическа Энциклопедия, Москва, 1968, IV, 672*) терминот читање од уста се дефинира како *видна ѝерцејџија на изговорниџе зборови според видливиџе рвижења на говорниџе орѓани. Таа ја надолнува слушната ѝерцејџија на зборовниџе во оние случаи коѓа акустичката ѝерцејџија е отшежната. На џлувиџе и на наѓлувиџе лица, во помала или поголема мера, чииџањето на џвор од уста им ја овозможува оѓраничената можност на слушната ѝерцејџија на џворот.*

Според Брадарик (**Bradarić, S., 1997, 5**), во литературата најчесто се цитира дефиницијата од O’Neill и Oyera (1961), така што оваа активност се дефинира како *„џравилно ѝрејознавање на мислиџе на соѓворничкиџ ѝренесени џо џаџ на визуелната комџонентиџа на џласовниот џвор“ или, во скрајена форма, „визуелно разбирање на изговорниџе мисли“*, односно *„комуникаџивен џроцес на џворната ѝерцејџија џреку визуелниот канал“* (Gallaudet Encyclopedia of Deaf people and deafness, 1987, 234). Значи, заклучува **Брадарик**, под поимот визуелна перцепција на говорот, односно под поимот читање на говор од лице и од уста, се *џодразбира разбирање на смислаџа на џворната џорака врз основа на визуелното ѝрејознавање на движењата и на џоложбаџа на џворниџе орѓани за време на артикулаџијата на соѓворничкиџ.*

Димиќ (Dimić, N., 1996, 254) читањето на говор од устата не го свеѓува само на визуелна перцепција на движењата на говорните органи, туку, како што вели таа, тоа во себе ги вклучува останатите слушни можности и мисловната обработка на податоците. Таа го дефинира процесот на читање говор од устата и од лицето како способност да се прими

зборот, да се обработи, да се сфати и да се потврди во говорното однесување, во дејноста. Значи, *читањето говор од устата е сложена активност и резултат на дејствието на хармонично поврзани кортикални структури и врски, односно поврзување на вербални симболи со нив на „собирање“ на гласови во зборови и во реченици и разбирање на мисли и идеи.* Затоа **Димик** го акцентира значењето на психолошките процеси и на невролошката условеност во одредувањето на природата на читањето и на квалитетот на процесот.

Од особено значење е да се спомне фактот дека *читањето говор од устата бидно зависи од процесот на слушање како можност за комбиенација во услови на асимпленција на слушната комбиенација, затоа идентификувањето на овие два процеса претставува погрешен пристап во проучувањето.* Меѓутоа, во услови во кои аудитивната перцепција на говорот е оштетена или оневозможена, визуелниот модалитет добива поголемо значење доколку тешкотијата во рецепцијата на акустичките дразби е поголема.

Значењето на визуелниот момент во разбирањето на говорот особено се забележува во ситуации кога има огромна бучава, кога настанува придружување на гласовниот говор и кога постои бариера меѓу соговорниците. Во тој случај ја откриваме поврзаноста меѓу движењата на говорните органи и акустичките стимулуси. На тој начин доаѓаме до заклучок дека **читањето на орално-гласовниот говор од устата и од лицето на соговорникот претставува еден дел од говорната верига на комуникација во која се опфатени говорникот и оној кој го чита говорот.**

Според **Димик (1996, 253)**, читањето говор од устата и лицето на соговорникот претставува една компонента за развојот на говорот, како дел од говорната верига на комуникација во која се опфатени говорникот (експедијантот) и оној кој го чита говорот (перципиентот). Знаењето на експедијантот мора да биде комплементарно со знаењето на јазикот на перципиентот за да може да се разбере пораката. Доколку фондот на перципиентот и експедијантот не соодветствуваат, настапува интерференција во комуникацијата. Во тој случај неминовно е адаптирање на двата сегмента од говорната верига и концентрирање кон заедничкиот нуклеус во говорот како предуслов за разбирање. Дефицитот на аудитивната компонента кај слушно оштетените лица, имлицира перцепција

на визуелните сигнали кои се нецелосни за разлика од фонемите, а сето тоа подразбира дисторзирана семантика на информациите и проблеми во образовниот процес.

Од досега нотираните дефиниции можеме да забележиме дека примарниот акт на читање постепено се поместува од оптички кон кинестетички момент, *значи, и правилното забележување на движењата на говорните органи, односно артикулационите елементи, не е единствената цел на читањето говор од устата, туку комуникацијата со одреден степен на значење на содржината што може да се постигне со помош на слухот*. На тој начин, проблемот го пренесуваме на психолошко поле на перцепција на говорот, како глобална ментална акција на двата анализатора: видот и кинестезијата, што се транспонираат во психички процес. **Значи, заклучуваме – читањето говор од устата и од лицето е правилно препознавање на мислите пренесени по пат на визуелната компонента на оралниот говор, односно, визуелно разбирање на изговорените мисли.**

Ако се земе предвид дека читањето говор од устата има два облика на стимулации: *оптичка слика и моторични кинестетички движења*, што предизвикуваат одредени процеси кај личноста како асоцијација на гласот и лична кинестезија, како еден интегрален дел од зборот и неговото значење, со цел да се разбере прочитаното и ова размислување го поврземе со Олпортовата теорија за перцепција, тогаш читањето говор од устата го сметаме за еден облик на однесување или *облик на иерцејтивно однесување* кое бара посредство од видот за да може да се манипулира не со фонемите, туку со нивните симболи како единици на говорот: морфемите, логотомите, кинемите. Тоа значи дека лицето кое го чита говорот од уста нема да биде во состојба да ја разбере, да ја протолкува визуелната слика на устата на соговорникот ако не го знае значењето на тие движења, така што заклучуваме дека читањето говор од устата и од лицето е **еден вид јазично однесување**.

Се поставуваат прашањата: Како тече процесот на примање и на обработка на јазичните информации примени преку визуелен модалитет? На кое најниско ниво ги перципираме изолираните гласови и како доаѓаме до смислата на пораката? Како тече тој процес и од што зависи неговата успешност?

Читањето говор од устата и од лицето претставува тешка задача затоа што артикулациските движења при продукција на одреден број гласови воопшто не се видливи или се слабо читливи на усните, како, на пример, при изговорот на веларите.

Освен тоа, многу е тешко, или воопшто невозможно, визуелното разликување на гласовите кои се создаваат на исто место, а меѓусебно се разликуваат по звучност, по назалност и по начинот на творба, како на пример (разликување на *б* и *м* односно *ѝ*, или разликувањето на *о* од *ѝѝ* или *н*, меѓусебното разликување на гласовите *ц*, *з*, *с* или *ч*, *џ*, *ш* итн.).

Можеме да заклучиме дека по визуелен пат можеме да го перципираме само местото на творба како обележје на консонантите, и тоа на добро видливите гласови, додека останатите обележја се перципираат по аудитивен пат. Затоа, во услови кога говорот се перципира само по визуелен пат, доаѓа до замена на гласовите. Значи, ние не можеме точно да ги идентификуваме сите гласови на македонскиот стандарден јазик, како на пример, гласовите *б*, *ц*, *м* не ги идентификуваме како три дистинктивни единици на говорот, туку како една, затоа што визуелно не можеме да ги разликуваме. Бројот на најмалите разликувани единици во визуелната перцепција на говорот е помал од нивниот број при аудитивната перцепција на говорот. Овие најмали разликувани единици во визуелната перцепција на говорот **Fisher (1968)** ги нарекол „**визуелни фонем**“. Терминот визуелна фонема е скратен во терминот **визема** за да го насочи вниманието на соодветниот критериум за дефинирање на поимите виземи и фонем.

Овој дел од трудот е посветен на особеностите на гласовниот говор по визуелен пат, при што ќе ги истакнеме само најважните заклучоци на спомнатите истражувања.

Во истражувањата за читувањето на вокалите и на консонантите во бесмислените слогови испитаниците поуспешно ги читувале вокалите отколку консонантите (**Wozniak & Jackson, 1979**, според **Jackson P., 1998: 104**), односно *вокалиите се ѝочииливи од консонанциите*.

Во истражувањата за групирање на консонантите во виземи (**Erber, 1974; Binnie и сор., 1974; Binnie и сор., 1976; Walden и сор., 1977; Walden и сор., 1981; Owens & Blazek, 1985; Lesner и сор. 1988, 102**), како *универзална визема се ѝојавуваат виземиите /ѝ, б, м/, /ф, в/, а консо-*

нанѝиѝе /ш, ж, ч, џ/ ѝреѝсѝавувааѝ релайѝивно сѝабилна визема. Можеме да кажеме дека овие ѝласови се највидливи, Chesѝо се заменувааѝ во рамкиѝе на исѝаѝа ѝруѝа, а релайѝивно реѝко се заменувааѝ со ѝласовиѝе од друѝиѝе ѝруѝи сѝоред месѝоѝо на ѝворба.

Групирањето на преостанатите гласови во виземи варира од истражување до истражување. *Слабо видливиѝе ѝласови /ѝ, д, н, с, з, л, ј, к, ѝ, х/ сѝоред овие резулѝаѝи не ѝокажувааѝ универзална ѝнденѝија на ѝруѝирање на виземскиѝе ѝруѝи, односно не се ѝруѝирааѝ секоѝаш на исѝ начин, како шѝо би се очекувало сѝоред месѝоѝо на ѝворба. Тешко се видливи и ѝочесѝо се заменувааѝ со ѝласовиѝе од друѝиѝе ѝруѝи сѝоред месѝоѝо на ѝворба, но нивноѝо заменување со друѝиѝе ѝласови не е доследно ѝуку е конфузно.*

Можеме да заклучиме дека консонанѝскиѝе виземи /ѝ, б, м/, /ф, в/, /ш, ж, ч, џ/ се добро чѝѝливи, консонанѝиѝе ѝ, д, н, џ, з, с, и р се ѝослабо чѝѝливи, а ѝласовиѝе к, ѝ, х се најслабо чѝѝливи.

Консонантите се најслабо видливи кога се наоѓаат во опкружување на вокалите (Erber, 1974; Owens & Balzak, 1985 според Jackson P., 1998: 101). Вокалот у е затворен, така што при неговата артикулација усните се собрани, односно положбата и движењата на артикулаторите, во прв ред јазикот, се слабо видливи, што ја отежнува визуелната дискриминација односно, идентификацијата на консонантите.

Најлесно се видливи во опкружување на вокалот /а/, при чија артикулација усните се во неутрална положба. (Erber, 1974, Owens & Balzak, 1985, според Jackson P., 1998: 109).

Најусѝешно очѝѝување на вокалиѝе се забележува коѝа ѝѝе се во неуѝрален консонанѝски конѝексѝ, односно оѝкружување на веларниѝе консонанѝи /како во слоѝовиѝе h-a-g/, а најнеусѝешно се очѝѝувааѝ во оѝкружување на билабијалиѝе и лабиоденѝалиѝе, како на ѝример b-o-p или f-i-v (Montgomery, Walden &, Prosek, 1987, според Jackson, P., 1998, 110).

Наведените резултати најдобро го илустрираат фактот дека читањето на говорот од уста и од лице е тешка и напорна задача, така што визуелниот медиум е многу несовершен за примање на акустички дразби.

Со оглед на претходниот заклучок, **се поставува прашањето за начинот на компензација при слабата видливост на говорниот сигнал?**

На кој начин се пополнуваат празнините што настануваат во визуелната рецепција на говорниот сигнал заради слабата видливост на неговите елементи? Како доаѓаме до значењето на говорната порака врз основа на парцијалниот инпут?

Досегашните истражувања кои го испитуваа психолошкиот аспект на визуелната перцепција на говорот, односно когнитивните функции како капацитетот на работната меморија и фонолошките способности (Arnold, 1997; Campbell, 1998; Dodd & Burnham, 1998; Cowie & Douglas-Cowie, 1992; Dodd & Campbell, 1987) според Ronnberg, Jerker, Anderson, Jan; Samuelsson, Stefan; Soderfeldt, Birgitta; Lyxell, Bjorn; Risberg, Jarl, (1999, 5) упатуваат на фактот дека е индикативно користењето на визуелното скенирање и можноста за соодветното користење на стратегијата за фонолошко декодирање на визуелниот говор.

Некои автори (Luxell, 1989; Luxell & Ronneberg, 1987a, 1987b, 1989; Ronnberg, 1990, 1993, 1995a, 1995b, 1996) според Ronnberg, Jerker, Anderson, Jan; Samuelsson, Stefan; Soderfeldt, Birgitta; Lyxell, Bjorn; Risberg, Jarl, (1999, 6) ставаат нагласка на важните способности кои учествуваат во процесирањето на визуелната перцепција на говорот и во исто време го употребуваат терминот *когнитивна архитектура* на генералните способности при читањето говор од устата и од лицето:

- Способности за декодирање на зборовите преку движењата на усните на говорникот, преку типична фонолошка база и систем на лексички пристап;
- Брзината во пристапот и процесирањето на лексичките информации од долготрајната меморија;
- Способноста за разбирање на информациите во реченицата во целина.

Декодирањето на изговорените зборови зависи од екстензијата на зачуваната фонологија кај лицата со оштетен слух. (Luxell, 1994; Ronnberg, 1993; Ronnberg, Samuelsson & Lyxell, 1998a) според Ronnberg, Jerker, Anderson, Jan; Samuelsson, Stefan; Soderfeldt, Birgitta; Lyxell, Bjorn; Risberg, Jarl, (1999, 6).

Значи, повеќето студии укажуваат на фактот дека когнитивните способности претставуваат значаен предикатор во успешноста на визуелната перцепција на говорот кај глувците деца (Berstein, Demo-

rest & Tucker 1998; Dodd & Murphy, 1992; Tillberg, Ronnberg, Svard & Ahlner, 1996, според Ronnberg, Jerker, Anderson, Jan; Samuelsson, Stefan; Soderfeldt, Birgitta; Lyxell, Bjorn; Risberg, Jarl, (1999, 6), но други истражувачи ставаат нагласка врз *влијанието на фаџијалниите карактеристики врз усјешноста на очигување на говорот кај конгенитално глуви лица* (McCullough & Emmorey, 1997) според Ronnberg, Jerker, Anderson, Jan; Samuelsson, Stefan; Soderfeldt, Birgitta; Lyxell, Bjorn; Risberg, Jarl, (1999, 6), слушните помагала (Berstein, Tucker & Auer, според Ronnberg, Jerker, Anderson, Jan; Samuelsson, Stefan; Soderfeldt, Birgitta; Lyxell, Bjorn; Risberg, Jarl, (1999, 6) како и способноста за кортикална реорганизација (Wolff & Thatcher, 1990, според Ronnberg, Jerker, Anderson, Jan; Samuelsson, Stefan; Soderfeldt, Birgitta; Lyxell, Bjorn; Risberg, Jarl, (1999, 6).

При менталната селекција на можните значења на нецелосната порака, ние се служиме со различни правила или со ограничувања на јазикот, така што тие ограничувања го чинат тој јазичен контраст. Значи, изворите на јазичниот контраст што ги користиме во перцепцијата на нецелосната порака се следниве ограничувања:

1. **Тематски ограничувања**, што се однесуваат на познавањето на темата на разговорот што ја намалува неизвесноста при перцепцијата на говорот. Познавањето на темата на разговорот значајно ја намалува ентропијата, односно неизвесноста, т.е. бројот на можните избори или решенија.
2. При надополнувањето на нецелосната порака користиме **фонолошки ограничувања**. Говорната порака на секој јазик е пократка во рамките на дефинираниот фонолошки систем, така што и надополнувањето на елементите од пораката кои недостасуваат е пократко во рамките на истиот состав. Ако во хрватскиот јазик недостасува некој глас или буква, ние никогаш не можеме да претпоставиме кој глас недостасува, затоа што во хрватскиот јазик не постои пренагласен глас како во германскиот јазик (уи), (Bradarić, 1997, 23).
3. Понатаму користиме и лексички ограничувања. Познавањето на зборовите на одреден јазик понатаму ја намалува можноста во изборот. Ако имаме збор M_C_, тогаш во рамките на хрватскиот лексички состав можни се само неколку зборови.

месо, миса, мост, маст. Сите други комбинации се бесмислени, не го сочинуваат зборот и не се вклопуваат во лексичкиот состав (**Bradarić, 1997, 23**).

4. Со оглед на тоа што сите објекти во светот во кој живееме, како и зборовите како нивни симболи, се наоѓаат во ограничен број меѓусебни односи, неопходно е да ги користиме и **семантичките ограничувања** на јазикот. Ако го изговориме зборот риба, тогаш таа се доведува во семантички однос со ограничен број други зборови: море, пливање, печење, готвење, јадење, риболов и друго, но не се воспоставува вообичаен семантички однос со зборовите: астронаут, машина, клавир и друго. Ако ја имаме синтагмата (Заступнички__ Сабор), тогаш познавањето на семантичките односи на зборовите „Заступнички“ и „Сабор“ ни го олеснува претпоставувањето на бараниот збор „дом“. Значи, познавањето на тие семантички односи го олеснува надополнувањето на парцијалните јазични информации. (**Bradarić, 1997, 23**).
5. И, на крајот, во претпоставувањето ги користиме **синтаксичките ограничувања на јазикот**, бидејќи во секој јазик постои утврден редослед на зборови во реченицата. Ние не можеме да очекуваме реченицата да се појави со следниов редослед: *Денес кино одам*, туку со редоследот, „Денес одам во кино“.

Значи, заклучуваме дека во обработката на нецелосните јазични информации празнините се надополнуваат со користењето извори на јазичните контрасти.

Користењето на јазичните контрасти зависи од јазичната компетенција на глумата личност, така што јазично компетентна личност во обработката на јазичните информации ќе се користи поуспешно со јазичните контрасти.

Јазично некомпетентната глумачка личност не може успешно да ги користи јазичните контрасти и ќе мора повеќе да се повикува на декодирањето на најниските лингвистички структури – гласовите, односно групата на гласовите.

Кога зборуваме за перцепцијата на говорот воопшто, оттука и за визуелната оперцепција на говорот, разликуваме два основни модела на

когнитивна обработка на јазичните информации: тоа се моделите „**bottom-up**“ и „**top-down**“ модели на процесирање.

Bottom-up моделот на когнитивна обработка на јазичните информации буквално значи „од дното кон врвот“. Тоа значи дека лицето во перцепцијата на говорот во значителна мера се потпира врз зафаќање на колку што е можно поголем број елементи на говорот на најниско лингвистичко ниво – гласовите кои го конструираат зборот односно пораката, за да се дојде до врвот на когнитивната обработка или до значењето на пораката.

Колку што е пониско нивото на јазичната компетенција на глувото лице, помали се можностите за користење на јазичните контрасти. Во тој случај тоа ќе мора да се потпира врз декодирањето на артикулаторното движење на соговорникот, односно врз користењето на овој модел, и на тој начин побавно ќе доаѓа до значењето на пораката.

Изразот **top-down** значи „од врвот кон дното“, односно, при перцепцијата на говорната порака, лицето кое се користи со овој модел или со оваа стратегија, се потпира врз зафаќање на смислата на пораката, а не врз декодирање на секој поединечен елемент. За овој **top-down** модел е карактеристично нагласеното користење на изворите на јазичните контрасти, особено на семантичките и на синтаксичките информации (**Yeni-Komshian, 1993**) поврзани со говорниот сигнал, а тоа е можно до колку лицето ја стекнало нужната лингвистичка компетенција.

Во секојдневната комуникација се служиме со двата наведени модела, односно мислиме на третиот модел или **интерактивниот модел** на процесирање на јазичните информации (**Yeni-Komshian, 1993**).

*

Може да се заклучи дека можноста за користење на јазичните контрасти, значајно придонесува во успешноста во очитувањето, а најголем придонес во таа успешност претставува користењето на семантичките, на синтаксичките и на тематските ограничувања. Меѓутоа, треба да се потсетиме на фактот дека доброто познавање на јазикот е нужна претпоставка за користење на изворот на јазичните контрасти во актот на читање на говор од устата и од лицето и дека спомнатите истражувања се спроведени со примерок од лица со стандарден слух и со тотално постлингвални глуви испитаници.

Како релеватни психолошки фактори во процесот на визуелната перцепција на говорот се: *одржувањето на концентрацијата на визуелното внимание* (очитувањето е мошне заморна активност за да се одвива непречено конверзацијата), *широчината на интересот* (поширокиот интерес подразбира личност со повисок степен на општа култура) и *тематската рамка* која влијае позитивно.

Литература

1. Bradarić-Jončić S., 1997: Raspon kratkotrajnog pamćenja u gluhe i čujuće djece. *Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Rehabilitacija i inkluzija“*. Fakultet za defektologiju, Zagreb.
2. Campbell R., 1988: Tracing lip movements: Making speech visible. *Visible language*.
3. Dodd B., 1987: Lip-reading, phonological coding and deafness. U: Dodd, B. i R. Campbell (eds.): *Hearing by eye*. Lawrence Erlbaum Publishers. London, Hillsdale, New Jersey.
4. Dodd B., Burnham D., 1988: Processing speechread information. *The Volta review*, (90), 5, 45-61.
5. Erber N.P., 1974: Discussion: Lipreading skills. In R.E. Stark (Ed.), *Sensory capabilities of hearing-impaired children* (pp.69-73). Baltimore, MD: University Park Press. Fisher, C.G. (1968). Confusions among visually perceived consonants. *Journal of Speech and Hearing Research*, 11, 796-804.
6. Jackson P., 1988: The theoretical minimal unit for visual speech perception: visemes and coarticulation. *The Volta review*, (90), 5, 99-119.
7. Lyxell B., Ronnberg J., 1987: Guessing and speechreading. *British journal of audiology*, 21, 13-20.
8. Ronnberg J., Anderson J., Samuelsson S., Soderfieldt B., Lyxell B., Risberg J., 1999: A speechreading Expert: The case of MM. *Journal of Speech, Language & Hearing Research*, 42, 5-21.
9. Walden B.E., Prosek R.A., Montgomery A.A., Scherr C.K., Jones C.J., 1977: Effects of training on the visual recognition of consonants. *Journal of Speech and Hearing Research*, 17, 270-278.
10. Walden B.E., Erdman S.A., Montgomery A.A., Schwartz D.M., Prosek R.A., 1981: Some effects of training on speech recognition by hearing-impaired adults. *Journal of Speech and Hearing Research*, 24, 207-216.
11. Yeni-Komshian G.H., 1993: Speech perception. U: Berko-Gleason, J. I N.B.Ratner.: *Psycholinguistics*. Hartcourt Brace Jovanovich college publishers, New York.

SUMMARY

Zora JAČOVA

RECEPTION AND ELABORATION OF LINGVISTIC'S INFORMATION IN SPEECHREADING

This paper presents review of different researches about the reception of linguistic's information in speechreading.

The elaboration of linguistic's information in speechreading is very important for deaf children education.

Key Words: speechreading, linguistic's information, elaboration.